

АКТИВІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ВETERANІВ АТО/ООС: УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

©2021 ТАРНОВСЬКА І. В., ВЛАСОВА В. П.

УДК 331.538(075.8)
JEL Classification: J23; J40

Тарновська І. В., Власова В. П.

Активізація підприємницької ініціативи як спосіб забезпечення зайнятості ветеранів АТО/ООС: українська практика та світовий досвід

Метою статті є дослідження вітчизняного та світового досвіду активізації підприємницької ініціативи ветеранів військових конфліктів і формування на його основі схеми активізації підприємницької ініціативи ветеранів АТО/ООС. У статті обґрунтовано, що працевлаштування ветеранів бойових дій в усьому світі є складним завданням. Досліджено досвід інтеграції учасників бойових дій до цивільного життя через активізацію підприємницької ініціативи в країнах, які брали участь у різних військових конфліктах, зокрема, США, Великій Британії, Данії, Нідерландів та Хорватії. Дослідження показало, що в Україні існують регіональні, міжнародні й урядові програми, спрямовані на адаптацію ветеранів до мирного життя. Більшість таких програм ставлять перед собою комплексні завдання, а саме: організувати фізичну реабілітацію та активізувати підприємницьку діяльність ветеранів. Проте, стан реалізації в регіонах цих програм різний. Серед міжнародних проєктів, які мають успішний досвід в активізації підприємницької ініціативи ветеранів АТО/ООС, визначено проєкт «Норвегія-Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему» (NUPASS). Узагальнення результатів соціологічних досліджень щодо працевлаштування ветеранів АТО/ООС та їхньої підприємницької активності дозволило зробити висновок, що учасники АТО стикаються з тими ж проблемами, що й інші підприємці при започаткуванні та веденні власної справи, роблять типові помилки та зазнають невдач. Ветеранський бізнес знаходиться в таких самих несприятливих умовах, що й звичайний. У статті зазначено, що, незважаючи на низку проблем, які існують у цій сфері, на сьогодні створено інституційні та правові передумови для прискорення активізації підприємницької діяльності серед ветеранів. Українське суспільство в цілому позитивно налаштоване на інтеграцію учасників АТО, більшість роботодавців є соціально відповідальними. Авторами запропоновано узагальнену схему активізації підприємницької діяльності ветеранів АТО/ООС, яка ґрунтується на взаємодії ветеранів АТО/ООС та їх родин, державних органів влади, міжнародних організацій, громадських організацій та об'єднань ветеранів. Визначено специфічні чинники, які сприяють активізації підприємницької ініціативи ветеранів АТО/ООС та вказано, який позитивний результат буде отримано в результаті такої активізації. Головним позитивним чинником є комплексний підхід до сприяння ветеранському бізнесу, який розкривається у продуманій цілісній довгостроковій політиці. Підхід містить такі елементи, як навчання підприємництва, різноманітні джерела фінансової підтримки, менторський супровід протягом реалізації всього бізнес-проєкту ветеранів АТО/ООС.

Ключові слова: підприємницька діяльність, працевлаштування, зайнятості ветеранів АТО/ООС, світовий досвід підтримки ветеранського бізнесу.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-4-203-210>

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 17.

Тарновська Ірина Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Державний університет інфраструктури та технологій (вул. Кирилівська, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: irusia.tarnovska@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2027-946X>

Власова Валентина Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Державний університет інфраструктури та технологій (вул. Кирилівська, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: vp067vlasova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7480-101X>

UDC 331.538(075.8)
JEL Classification: J23; J40

Tarnovska I. V., Vlasova V. P. Intensification of Entrepreneurial Initiative as a Way to Ensure Employment of ATO / JFO Veterans: Ukrainian Practice and Global Experience

The article is aimed at studying the domestic and global experience of intensifying the entrepreneurial initiative of military conflicts veterans and using it as a basis to create a pattern for activating the entrepreneurial initiative of ATO / JFO veterans. The article proves the presupposition that employment of combat veterans around the world is a difficult task. The experience of integrating combatants into civilian life by intensifying their entrepreneurial initiative in countries involved in various military conflicts, including the United States, Great Britain, Denmark, the Netherlands and Croatia, has been studied. The study shows that Ukraine has

regional, international and governmental programs aimed at adapting veterans to peaceful life. Most of these programs have complex tasks, namely: to organize physical rehabilitation and intensify the entrepreneurial activities of veterans. However, the state of implementation of these programs varies among the regions. The "Norway-Ukraine. Professional adaptation. Integration into the state system" (NUPASS) project is among the international projects that have successful experience in intensifying the entrepreneurial initiative of ATO / JFO veterans. Summarizing the results of sociological research on employing ATO / JFO veterans and their entrepreneurial activity, we have come to conclusion that ATO participants are facing typical problems, just as other entrepreneurs are, in starting and running their own business, making mistakes and failing. The veterans' business is in the same unfavorable conditions as the standard one is. The article notes that, despite a number of problems that exist in this area, institutional and legal preconditions have been created to accelerate entrepreneurial activity among veterans. Ukrainian society as a whole is positive-minded as for the integration of anti-terrorist operation participants, and most employers are socially responsible. The authors suggest a general pattern of intensifying entrepreneurial activity of ATO / JFO veterans, which is based on the interaction of ATO / JFS veterans and their families, state authorities, international organizations, public organizations and veterans' associations. Specific factors that contribute to activating the entrepreneurial initiative of ATO / JFO veterans are identified, and the favourable result obtained due to such activation is stated. The main favourable result is a comprehensive approach to promoting veterans' business, which is revealed in a well-thought-out holistic long-term policy. The approach includes such elements as entrepreneurship training, various sources of financial support, and mentoring during the implementation of the entire business project of ATO / JFO veterans.

Keywords: entrepreneurial activity, employment, employment of ATO / JFO veterans, global experience in supporting veterans' business.

Fig.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 17.

Tarnovska Iryna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Public Management and Administration, State University of Infrastructure and Technologies (9 Kyrylivska Str., Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: irusia.tarnovska@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2027-946X>

Vlasova Valentyna P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Public Management and Administration, State University of Infrastructure and Technologies (9 Kyrylivska Str., Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: vp067vlasova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7480-101X>

Вступ. Наразі одним із болючих викликів для українського суспільства є адаптація, інтеграція у цивільне життя, підтримка та створення сприятливих умов і можливостей для подальшого працевлаштування ветеранів АТО/ООС. Подібний досвід країн, що брали участь у військових конфліктах, свідчить, що для їх реінтеграції важливо забезпечити таким людям гідну зайнятість і спроможність реалізувати себе.

Водночас потрібно враховувати, що більшість ветеранів після повернення з зони військового конфлікту мають душевні та фізичні травми, які унеможливають їх працевлаштування як найманих працівників. В цьому випадку не достатньо лише допомоги держави у гарантуванні робочих місць військовослужбовцям і ветеранам для забезпечення їх реінтеграції в цивільне життя. Активізація підприємницької ініціативи ветеранів АТО/ООС є однією з можливостей забезпечення пристойного рівня життя й адаптації екс-комбатантів у суспільстві. Створення сприятливих умов для реалізації підприємницьких ініціатив ветеранів має базуватися на інтегрованій взаємодії держави, бізнесу та громадських секторів, що передбачає застосування широкого спектра механізмів та інструментів. Це і використання адміністративно-правових методів для регулювання ринків праці та зайнятості населення з боку держави, і реалізація соціальних проектів щодо сприяння зайнятості громадян, і навчання та підтримка ініціатив зі створення бізнесу ветеранами у недержавному секторі з урахуванням міжнародного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми працевлаштування ветеранів АТО/ООС та сприяння у створенні власного бізнесу різноаспектно розглядалися у роботі Коленіченко Т. І., Вербицької А. В., Петрик О. Л. [1]. Харченко О. І. та Мраморнова О. М. виділили основні

проблеми ветеранів АТО, в тому числі їх зайнятості та працевлаштування [2]. Берездецька Л. М. [3] розглядала питання професійної адаптації та зайнятості військовослужбовців. Проведений аналіз показав, що питання адаптації до цивільного життя ветеранів АТО/ООС шляхом здійснення підприємницької діяльності залишаються недостатньо розкритими, що потребує їх подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження вітчизняного та світового досвіду активізації підприємницької ініціативи ветеранів військових конфліктів і формування на його основі схеми активізації підприємницької ініціативи ветеранів АТО/ООС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Працевлаштування ветеранів бойових дій є складною задачею, але її необхідно вирішувати, враховуючи і світовий досвід, і власний досвід попередніх десятиліть (афганці, учасники бойових дій у зоні АТО/ООС).

Після фізичної і психологічної реабілітації учасники АТО/ООС зазвичай починають шукати як себе реалізувати. Підприємництво в усьому світі визнано одним із способів адаптації до мирного життя. Досвід показує, що оптимістичні плани на майбутнє допомагають швидше відновити здоров'я.

Тут важливою є підтримка на всіх рівнях: державна – у вигляді виплат, пільг, реалізації соціальних проектів, підтримка суспільства, яка полягає в тому, що учасники АТО сприймаються як повноцінні його члени, і, безумовно, безцінна підтримка родини та рідні.

Учасник бойових дій не завжди може повернутися на попереднє місце роботи, це зумовлено цілою низкою факторів. Важливо зазначити, що формально за ним зберігається робоче місце та заробітна плата, і роботодавці зобов'язані працевлаштувати. Більшість роботодавців так

і робить. Через стан фізичного та психологічного здоров'я багато ветеранів не можуть в повному обсязі виконувати професійні обов'язки. Вони живуть на пенсію, перестають брати участь у програмах реабілітації, деякі зловживають спиртним. Ще гірший шлях, який, на жаль, обирають учасники АТО, – це зв'язок з кримінальними структурами, які їхній бойовий досвід використовують у своїх цілях. Така ситуація характерна практично для всіх країн світу, різниця лише в тому, яку частину ветеранів бойових дій у країні вдалося повернути до повноцінного цивільного життя.

За результатами опитування, 62 % ветеранів АТО/ООС не повернулися на попереднє місце роботи, що обумовлено:

- бажанням будувати кар'єру в іншому напрямку;
- переоцінкою цінностей, що спонукає почати нове життя;
- отриманими травмами під час служби, що обмежують або, на жаль, унеможливають працювати на попередній роботі;
- неофіційним працевлаштуванням, через що не можуть відновитися на попередньому місці роботи [4].

Показовим є те, що під час пошуку роботи 80 % ветеранів не вказували в резюме свій військовий досвід, що пояснюється страхом отримати відмову у працевлаштуванні [4].

Паралельно існують зовнішні перешкоди для працевлаштування ветеранів. Сьогодні є багато прикладів компаній, що активно залучають до роботи ветеранів АТО/ООС, водночас на ринку поки залишаються й такі, що ставляться до них з упередженням. На думку ветеранів, у роботодавців сформувався стереотип про те, що учасники АТО/ООС мають психологічні проблеми, а саме посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), унаслідок чого вони не здатні ефективно працювати та взаємодіяти з колегами, рідко йдуть на компроміси, з ними складно домовитись, вони не гнучкі.

Звичайно, допомогою у подоланні вказаних вище проблем займаються відповідні спеціалісти у реабілітаційних центрах і т. п. У цій роботі ми будемо розглядати питання, пов'язані безпосередньо з підприємницькою діяльністю ветеранів.

За кордоном одним із ефективних інструментів соціальної реабілітації ветеранів військових конфліктів вважається реабілітація через підприємництво. Це не тільки сприяє поверненню у цивільне життя, але й позитивно впливає на розвиток малого та середнього бізнесу в цілому.

Сучасні ветерани в Україні – це переважно молоді люди, які є найбільш активними членами суспільства. За результатами досліджень Міністерства ветеранів, майже третина учасників бойових дій має бажання започаткувати власну справу (рис. 1).

Рис. 1. Ключові характеристики портрета сучасного ветерана-підприємця

Джерело: сформовано авторами на основі [7; 8]

Цілеспрямована, методична та зважена підтримка ветеранського бізнесу притаманна розвиненим країнам із значною кількістю військових, які брали участь у сучасних війнах і конфліктах. До них відносимо Сполучені Штати, Канаду та Велику Британію, а також Хорватію, яка стикнулася з ситуацією, коли значна частина громадян одночасно стали учасниками війни. Для України близький є досвід Хорватії, адже ветерани в США, Канаді та Великій Британії, Данії, Норвегії брали участь у військових конфліктах за межами своїх країн. Світовий досвід реалізації програм підтримки підприємництва ветеранів узагальнено у табл. 1.

В Україні існують також програми, які направлені на підтримку підприємницької діяльності. У межах Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору Міністерство ветеранів започаткувало ветеранську підприємницьку ініціативу G2VEI.G2VEI (Government to Veterans Entrepreneurial Initiatives) – це державна онлайн-

платформа, яка сприятиме соціалізації та залученню ветеранів в економічно активне життя через створення власної справи [9].

Сьогодні активно просувається ідея про унормування поняття «ветеранського підприємництва». У додаток до цього пропонують розробити процес сертифікації бізнесу як ветеранського. Відповідно, надавати пільги та преференції.

Але, на думку авторів, нормативно-правове закріплення поняття «ветеранське підприємництво» не гарантує успішність цього виду підприємництва.

У сучасних умовах, коли звичайні підприємці потерпають від непродуманої фіскальної політики, необґрунтоване лобювання інтересів лише певної частини підприємців, а саме ветеранів, може привести до поглиблення соціальної напруги в суспільстві та розвитку ще однією корупційної схеми. Тому вважаємо, що варто весті менторську підтримку ветеранів-підприємців.

Таблиця 1

Світовий досвід реалізації програм підтримки підприємництва ветеранів

Країни	Програми підтримки підприємництва ветеранів	Коментарі
США	Міністерство у справах ветеранів США та Пентагон спільно реалізують програму переходу від військового до цивільного життя – <i>Transition Assistance Program (TAP)</i> . Значну роль у розвитку ветеранського підприємництва відіграють численні бізнес-асоціації, як національні, так і на рівні окремих штатів	У рамках програми разом з Small Business Administration (SBA – адміністрація з питань малого бізнесу) розроблено програму <i>Boots to Business</i> як одну зі складових переходу. У складі тієї ж SBA є окремий структурний підрозділ, Office of Veterans Business Development, який опікується питаннями ветеранського підприємства
Канада	Організація The Prince's Trust дбає про розвиток підприємництва шляхом реалізації програми Operation Entrepreneur	Основою програм підтримки ветеранського бізнесу в Канаді є навчальні програми та менторство. Програма вводить ветерана у підприємництво й адаптує його навички до відповідної сфери бізнесу. Після проходження навчання в рамках програми Operation Entrepreneur ветерани можуть скористатися менторською підтримкою протягом шести місяців
Велика Британія	Програма Start Up Loans, започаткована British Business Bank, що належить уряду країни, надає ветеранам позику до 25 тис. фунтів (близько 35 тис. дол.) для започаткування або розвитку бізнесу. Програми менторської підтримки Heropreneurs ретельно відбирають бізнес-ідеї, з якими до них звертаються ветерани	Основними інструментами є кредитування та менторство. За програмою банк надає кредити через партнерські неприбуткові організації, серед яких наданням позик для ветеранів займається X-Forces. Тобто фактично X-Forces є розпорядником державних коштів. Зазвичай менторські програми від Heropreneurs тривають протягом 12 місяців. Якщо бізнес-ідея визначена не перспективною, ветеран не отримує ментора
Хорватія	Грантове державне фінансування ветеранського підприємництва	Кошти виділяються на започаткування самостійної підприємницької діяльності (80 тис. кун, близько 13 тис. дол.), на створення ветеранських кооперативів (150 тис. кун, близько 24 тис. дол.), на розширення підприємницької діяльності (100 тис. кун, близько 16 тис. дол.). Це безповоротне фінансування. Якщо ветеран-підприємець працює не менше 12 місяців і сплачує пенсійний збір, то ці кошти не треба повертати
Данія	З 2010 року межі для громадського визнання та потенційної підтримки ветеранів та членів їхніх сімей визначає урядова ветеранська політика. Відповідно до неї розпочато приблизно 20 ініціатив. Політика щодо ветеранів періодично переглядається, зокрема у сфері зайнятості. Позиція уряду полягає в тому, що датське суспільство повинно гідно приймати ветеранів після їхніх зусиль для країни	Державні органи влади та громадські організації сприяють визнанню та підтримці ветеранів та членів їхніх сімей. У Данії існують ветеранські центри під керівництвом військових, які надають послуги психологічного консультування та працевлаштування. Ці центри координують представників приватного та громадського секторів, які здійснюють фінансування ветеранів на основі грантів З метою визнання компетенцій ветеранів створено проєкт у межах Національного центру з підвищення кваліфікації та якості. На основі реального оцінювання ветеран отримує карту компетентностей, що описує знання, вміння та навички відносно здобутої освіти та можливостей працевлаштування на ринку праці
Норвегія	Ветеранські та профспілкові організації відіграють важливу роль у роботі з покращення можливостей, доступних для колишніх військовослужбовців та учасників бойових дій. Міністерство оборони та ветеранська служба Збройних сил надають фінансову підтримку ветеранським та іншим організаціям, діяльність яких спрямована на ветеранів	Ветеранська служба Збройних сил була створена в Норвегії у 2006 році. З 2011 року запроваджено проєкт для координації та реалізації урядового плану дій «На службі Норвегії». Збройні сили у співпраці з недержавними організаціями вивчають можливості залучення бізнесу до конкретних рамкових угод, що стосуються зайнятості ветеранів. Консультації щодо працевлаштування та ринку праці надає також Норвезька адміністрація праці та добробуту

Джерело: сформовано авторами на основі [5–11]

Досвід реалізації бізнес-ідей показує, що підприємці-початківці часто зазнають невдач, не оцінюють свої сили та неправильно визначають підприємницькі ризики. Для ветеранів подібна невдача може призвести до зневіри у власні сили, перекреслити всі попередні успіхи в реабілітації тощо. Тому важливо зрозуміти на початковому етапі, чи є відповідні підприємницькі здібності, фізичні сили для ведення бізнесу. Важливо підібрати правильно сферу реалізації бізнес-ідей та запропонувати її ветерану, оскільки успішне провадження підприємницької діяльності та відкриття свого власного бізнесу ветеранами АТО/ООС сьогодні може стати потужними каталізаторами змін соціально-економічного характеру, сприяти збалансованому розвитку економіки в регіонах країни та стабільності наповнення місцевих бюджетів [12].

Проблемними питаннями як для малих і середніх підприємств взагалі, так і для тих малих і середніх підприємств, власниками яких є ветерани АТО/ООС, залишаються:

1. Дефіцит власних фінансових ресурсів і відсутність пільгового кредитування під створення та функціонування їх діяльності.
2. Високі відсоткові ставки за користування банківськими кредитами.
3. Високі витрати коштів підприємців на реєстрацію власності та недосконалість системи ліцензування.
4. Неузгодженість дій органів державного контролю.
5. Недостатній розвиток інфраструктури підтримки підприємництва.
6. Недостатній рівень освіти учасників АТО з питань сучасних методів господарювання.
7. Висока конкурентоспроможність імпортової продукції.
8. Відсутність внутрішнього попиту на інновації у підприємстві.
9. Загальне зниження платоспроможності населення і, зокрема, окремих його категорій, що негативно відображається у зниженні споживчого попиту.
10. Неefективна державна регулятивна політика.
11. Низька продуктивність праці та високі витрати часу на підготовку податкових документів.
12. Неefективний менеджмент, що спричиняє зниження конкурентоспроможності підприємств [12].

Учасники АТО/ООС стикаються з такими проблемами, як відсутність індивідуального підходу до кожного учасника бойових дій щодо розвитку їх підприємницьких здібностей та бюрократичною системою, яка перешкоджає психологічній та соціальній реабілітації ветеранів АТО.

Органи влади покликані поліпшити сучасну інфраструктуру підприємницької діяльності за допомогою інформаційної підтримки розвитку малого та середнього підприємництва та підвищення іміджу підприємницької діяльності, зокрема серед ветеранів АТО, надання допомоги для створення підприємств для учасників АТО, що є одним з шляхів їх реабілітації, мотивації, адаптації та інтеграції у суспільство.

На відміну від звичайних підприємців, ветеран-підприємець завжди готовий поділитися досвідом з іншим ветераном. Ветеран коли стає успішним підприємцем, він

працевлаштовує до себе інших побратимів, допомагає їм. Така особливість – побратимство – притаманне практично всім ветеранам у різних країнах.

Наявні в регіонах програми підтримки підприємницьких ініціатив впроваджуються на виконання Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [13] і стосуються будь-яких осіб, які відповідають критеріям малого та середнього підприємництва.

Кошти в рамках вказаних програм виділяються на цілі навчання і консультування, інформаційних кампаній і розвитку всеукраїнських і міжнародних зв'язків, а також на фінансову підтримку: кредитування, компенсацію банківських відсотків за кредитами, надання коштів на відкриття власної справи тощо. Результати моніторингу наявності та стану реалізації програм підтримки підприємницьких ініціатив учасників бойових дій та обсягу фінансування за регіонами показали, що є області, у яких програми не просто започатковані, але й отримують фінансування: це Чернігівська, Чернівецька, Херсонська, Харківська, Тернопільська, Сумська, Одеська, Луганська, Дніпропетровська, Волинська.

Найбільше коштів було виділено в Одеській (222,8 млн грн за 2018–2020 роки) та Херсонській (114 млн грн за 2018–2020 роки) областях. У Хмельницькій, Рівненській, Миколаївській, Київській, Вінницькій областях розміри фінансування не визначені. В Івано-Франківській, Запорізькій, Закарпатській, Житомирській та м. Києві відсутні такі програми [14]. Серед успішних соціальних проектів, що підтримують підприємницькі ініціативи ветеранів в Україні, можна виділити: курс підприємництва від Київської школи економіки, курс тренінгів «Підприємницька діяльність» громадської організації «Жіночий ветеранський рух», лінія з розвитку підприємництва серед колишніх військових у Veteran Hub, бізнес-іvents від «Асоціації підприємців-ветеранів АТО».

Активізації підприємницької діяльності сприяють різні міжнародні організації, фонди, одним із яких є Міжнародний благодійний фонд «Міжнародний Фонд Соціальної Адаптації». На сьогодні основною діяльністю МФСА є організація та ведення в Україні міжнародного Проєкту «Норвегія-Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему» (NUPASS), що фінансується Королівством Норвегія.

Оснoву проєкту складає професійна перепідготовка цільової групи на цивільні спеціальності, що користуються попитом на ринку праці України, сприяння учасникам проєкту у соціальній адаптації. У ході соціальної адаптації учасники проєкту отримують допомогу у правовій адаптації, психологічній адаптації, а також сприяння в працевлаштуванні та організації власного бізнесу. Проєкт фінансується Міністерством закордонних справ Норвегії за участю українських партнерів проєкту. У період 2003–2019 років учасниками проєкту стали 10646 осіб, серед них 1401 учасник АТО/ООС [15].

Майбутні підприємці-ветерани, які брали участі у проєкті (NUPASS) у 2021 році за участі Державного університету інфраструктури та технологій, вважають найбільш пріоритетними секторами для розвитку власного

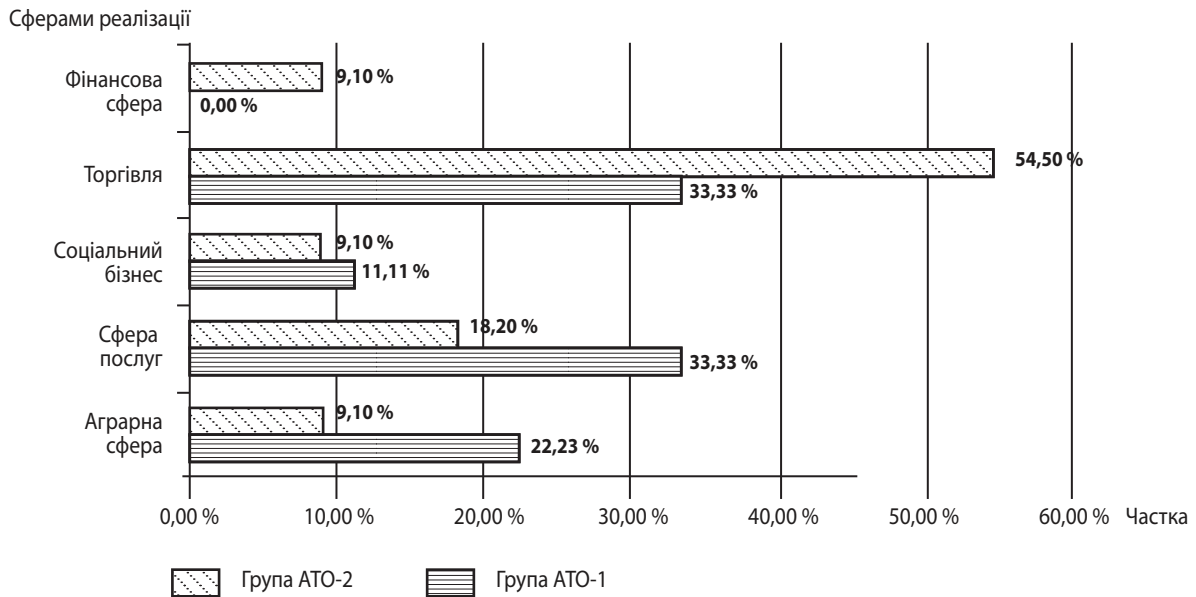

Рис. 2. Аналіз підготовки бізнес-планів слухачами групи АТО-1 та АТО-2 за сферами реалізації в рамках виконання проекту «Норвегія-Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему» (NUPASS) в Державному університеті інфраструктури та технологій

Джерело: сформовано авторами на основі [16; 17]

бізнесу сфери торгівлі та послуг, аграрний та фінансовий сектор (рис. 2).

Ветерани АТО/ООС та члени їхніх сімей, що проходили перепідготовку за програмою «Менеджмент підприємницької діяльності» в Державному університеті інфраструктури та технологій, зазначили, що основними перешкодами до відкриття власної справи є: відсутність або недостатність коштів для старту, брак необхідних навичок і знань для початку бізнесу, відсутність належної інформаційної підтримки [16; 17].

Виходячи із проведеного дослідження та світового досвіду авторами запропоновано узагальнену схему активізації підприємницької діяльності ветеранів АТО/ООС (рис. 3), яка ґрунтується на взаємодії ветеранів АТО/ООС та їх родин, державних органів влади, міжнародних організацій, громадських організацій та об'єднань ветеранів.

Отже, підприємницька діяльність є одним із напрямків працевлаштування ветеранів, який потребує особливої підтримки на різних рівнях. Авторами визначено специфічні чинники, які сприяють активізації підприємницької ініціативи ветеранів АТО/ООС, та вказано, який позитивний результат буде отримано. Головним чинником є комплексний підхід до сприяння ветеранського бізнесу, який розкривається у продуманій цілісній довгостроковій політиці та містить такі елементи: навчання підприємству, різноманітні джерела фінансової підтримки, менторський супровід протягом реалізації всього бізнес-проекту ветеранів АТО/ООС.

Висновки. Працевлаштування ветеранів бойових дій в усьому світі є складним завданням, вирішення якого вимагає комплексного підходу та інтеграції зусиль, як державних структур, так і громадських об'єднань, міжнародних організацій і самих учасників бойових дій. Це під-

тверджує і світовий досвід країн, які брали участь у різних військових конфліктах, зокрема, США, Великої Британії, Данії, Нідерландів і Хорватії.

В усьому світі визнано, що активізація ветеранського підприємництва, яке є одним із способів адаптації та інтеграції до цивільного життя, неможлива без підтримки державних органів і різних організацій. Дослідження показало, що в Україні існують регіональні, міжнародні й урядові програми, спрямовані на адаптацію ветеранів до мирного життя. Переважна більшість із них ставлять перед собою завдання не тільки організувати фізичну реабілітацію, а й активізувати підприємницьку діяльність ветеранів. Проте стан реалізації в регіонах цих програм різний. Успішним досвідом можна назвати міжнародний проект «Норвегія-Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему» (NUPASS).

Узагальнення результатів наведених вище досліджень дозволило зробити висновок, що учасники АТО стикаються з тими ж проблемами, що й інші підприємці, при започаткуванні та веденні власної справи, роблять типові помилки та зазнають невдач. Крім того, ведення ветеранського бізнесу відбувається в тих несприятливих умовах, які зустрічаються і у підприємців.

Незважаючи на низку проблем, які існують у цій сфері, на сьогодні створені інституційні та правові передумови для прискорення активізації підприємницької діяльності серед ветеранів, а українське суспільство в цілому позитивно налаштоване на інтеграцію учасників АТО, більшість роботодавців є соціально відповідальними.

У подальших дослідженнях буде приділено увагу практичним аспектам активізації підприємницької діяльності учасників АТО шляхом написання бізнес-плану та пошуку інвесторів.

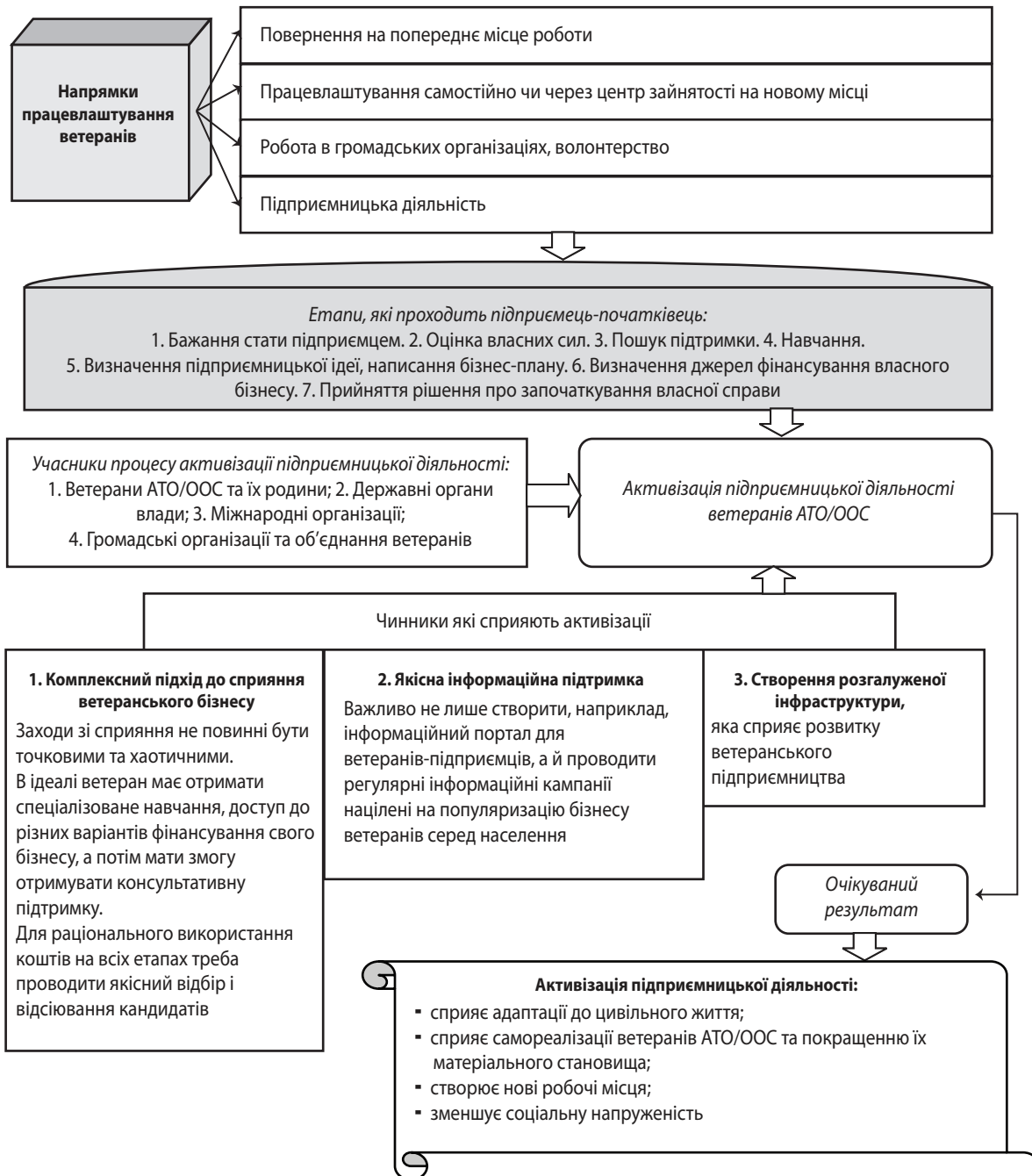

Рис. 3. Узагальнена схема активізації підприємницької діяльності ветеранів АТО/ООС

Джерело: складено авторами

ЛІТЕРАТУРА

1. Коленіченко Т. І., Вербицька А. В., Петрик О. Л. Сприяння у працевлаштуванні та створенні бізнесу як шлях до реінтеграції військовослужбовців та ветеранів АТО/ООС в умовах сучасного суспільства: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Т. І. Коленіченко. Київ: Гнозис, 2020. 144 с.

2. Харченко О. І., Мраморнова О. М. Проблеми ветеранів антитерористичної операції на сході України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2016. Вип. 37. С. 115–124.

3. Берездецька Л. В. Соціальні проблеми учасників АТО в українському суспільстві. *Вісник Львівського національного університету. Серія соціологічна*. 2016. Вип. 10. С. 138–149.

4. 62 % ветеранів не повертається на попереднє місце роботи: опитування // Кар'єрний портал Happy Monday. URL: <https://happymonday.ua/opytuvannya-veteraniv-ato-oos>

5. Шевченко А. Бізнес після війни: як допомогти ветеранам стати підприємцями // *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/05/12/673787/>

6. Как ветерану стать предпринимателем // *Укринформ*. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/3208324-kak-veteranu-stat-predprinimatelem.html>

7. В Україні вже понад 2 тисячі захисників мають власну справу // Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-narazi-vzhe-ponad-2-tisyachi-zahisnikiv-mayut-vlasnu-spravu-oleksij-illyashenko>

8. Про ветеранський бізнес – не популярно, але предметно // Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/09/1/242150/>

9. Сприяння ветеранському бізнесу в Україні: сучасний стан та актуальні потреби // Інформаційний портал «Повернись живим». URL: <https://savelife.in.ua/ua/spruyannya-veteranskomu-biznesu-v-ukraini-suchasnyj-stan-ta-aktualni-potreby/>

10. The veteran policy of Denmark. The Danish Ministry of Defence. 2010. URL: fmn.dk

11. In Service for Norway. Action plan. The Norwegian Ministry of Defence. URL: <https://www.regjeringen.no/en/dep/fd/id380/>

12. Дорожня карта розвитку малого та середнього підприємництва для учасників АТО в місті Ірпін та Приірпінні «Акселератор бізнесу 4.5.0». URL: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/SME_Roadmaps?pid=5757

13. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>

14. Моніторинг обласних бюджетних програм соціального захисту ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Звіт, підготовлений в рамках програми «Радник з питань ВПО». URL: <https://radnyk.org/reportsB2.pdf>

15. Проєкт «Норвегія-Україна». URL: <https://ifsa.kiev.ua/proekt-ukraina-%E2%80%93-norvegiya>

16. Презентація до Звіту про реалізацію проєкту «Норвегія-Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему» (NUPASS). Київ : ДУІТ, 2021. 37 с.

17. Змістовний звіт за результатами виконання програми «Менеджмент підприємницької діяльності» в рамках професійної перепідготовки військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей в Україні. Проєкт «Норвегія-Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему» (NUPASS). Київ : ДУІТ, 2021. 42 с.

REFERENCES

Berezdzetska, L. V. "Sotsialni problemy uchastnykiv ATO v ukrainskomu suspilstvi" [Social Problems of Anti-terrorist Operation Participants in Ukrainian Society]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu. Seriya sotsiologichna*, no. 10 (2016): 138-149.

"Dorozhnia karta rozvytku maloho ta serednyoho pidpryemnytstva dlia uchastnykiv ATO v misti Irpin ta Priirpinni «Akselerator biznesu 4.5.0»" [Roadmap for the Development of Small and Medium Enterprises for the Participants of the Anti-terrorist Operation in the City of Irpin and Priirpinni «Business Accelerator 4.5.0»]. http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/SME_Roadmaps?pid=5757

"In Service for Norway. Action plan". The Norwegian Ministry of Defence. <https://www.regjeringen.no/en/dep/fd/id380/>

"Kak veteranu stat predprinimatelem" [How a Veteran to Become an Entrepreneur]. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/3208324-kak-veteranu-stat-predprinimatelem.html>

Kharchenko, O. I., and Mramornova, O. M. "Problemy veteraniiv antyterorystychnoi operatsii na skhodi Ukrainy" [Problems of Veterans of the Anti-terrorist Operation in Eastern Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody»*, no. 37 (2016): 115-124.

Kolenichenko, T. I., Verbytska, A. V., and Petryk, O. L. *Spryiannia u pratsevlashtuvanni ta stvorenni biznesu yak shliakh do reintegratsii viiskovosluzhbovtiv ta veteraniiv ATO/OOS v umovakh suchasnoho suspilstva* [Assistance in Employment and Business Creation as a Way to Reintegrate ATO / OOS Servicemen and Veterans in Modern Society]. Kyiv: Hnozis, 2020.

[Legal Act of Ukraine] (2012). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>

"Monitorynh oblasnykh biudzhetykh prohram sotsialnoho zakhystu veteraniiv ATO/OOS ta chleniv yikh simei. Zvit, pidhotovlenyi v ramkakh prohramy «Radnyk z pytan VPO»" [Monitoring of Regional Budget Programs of Social Protection of ATO / OOS Veterans and Members of Their Families. Report Prepared under the IDP Adviser Program]. <https://radnyk.org/reportsB2.pdf>

"Pro veteranskyi biznes - ne populiarno, ale predmetno" [About the Veteran Business - Not Popular, but Objective]. *Ukrainska pravda*. <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/09/1/242150/>

"Proiekt «Norvehiia-Ukraina»" [Norway-Ukraine Project]. <https://ifsa.kiev.ua/proekt-ukraina-%E2%80%93-norvegiya>

Prezentatsiia do Zvitu pro realizatsiiu proiektu «Norvehiia-Ukraina. Profesiina adaptatsiia. Intehratsiia v derzhavnu systemu» (NUPASS) [Presentation to the Report on the Implementation of the Project «Norway-Ukraine. Professional Adaptation. Integration into the State System «(NUPASS)»]. Kyiv: DUIT, 2021.

"Spryiannia veteranskomu biznesu v Ukraini: suchasnyi stan ta aktualni potreby" [Promoting Veterans' Business in Ukraine: Current Status and Current Needs]. *Informatsiinyi portal «Povernys zhyvym»*. <https://savelife.in.ua/ua/spruyannya-veteranskomu-biznesu-v-ukraini-suchasnyj-stan-ta-aktualni-potreby/>

Shevchenko, A. "Biznes pislia viiny: yak dopomohty veteranam staty pidpryiemtsiamy" [Business after the War: How to Help Veterans Become Entrepreneurs]. *Ekonomichna pravda*. <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/05/12/673787/>

"The veteran policy of Denmark". The Danish Ministry of Defence. 2010. fmn.dk

"V Ukraini vzhe ponad 2 tysiachi zakhysnykiv maiut vlasnu spravu" [In Ukraine, More Than 2,000 Defenders Already Have Their Own Business]. *Uriadovy portal*. <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-narazi-vzhe-ponad-2-tisyachi-zahisnikiv-mayut-vlasnu-spravu-oleksij-illyashenko>

Zmistovnyi zvit za rezultatamy vykonannya prohramy «Menedzhment pidpryiemnytsoi diialnosti» v ramkakh profesiinoi perepidhotovky viiskovosluzhbovtiv, veteraniiv ta chleniv yikh simei v Ukraini. Proiekt «Norvehiia-Ukraina. Profesiina adaptatsiia. Intehratsiia v derzhavnu systemu» (NUPASS) [Substantial Report on the Results of the Program «Business Management» in the Framework of Professional Retraining of Servicemen, Veterans and Their Families in Ukraine. Project «Norway-Ukraine. Professional Adaptation. Integration into the State System «(NUPASS)»]. Kyiv: DUIT, 2021.

"62 % veteraniiv ne povertaietsia na poperednie mistse roboty: opytuvannia" [62% of Veterans do not Return to Their Previous Job: Poll]. *Kariernyi portal Happy Monday*. <https://happymonday.ua/opytuvannya-veteraniiv-ato-oos>

Стаття надійшла до редакції 04.11.2021 р.